

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS

Stasė Ustilaitė

**PAAUGLIŲ LYTIŠKUMO RAIŠKA
IR JOS PSICHOPEDAGOGINĖS
KOREKCIJOS PRIELAIDOS**

*Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, edukologija (07S)*

VILNIUS, 2001

ĮVADAS

Aktualumas. Lytiškumo fenomenas yra viena iš esminių žmogiškumo apraiškų, kuri atsiskleidžia per asmens lytinį tapatumą – jo vyriškumą ar moteriškumą. Pasak M. I. Rupniko (2001, 221), lytiškumas simbolizuoja „pirmąpradi žmogaus vienį“, o kartu ir abipusę priklausomybę. Todėl savojo lytiškumo įsisamoninimas padeda geriau suvokti priešingos lyties asmens išskirtinumą bei svarbą.

Lytiškumas yra neatsiejamas nuo visų žmogiškumo raiškos sandų: fizinių, psichinių, socialinių ir dvasinių, todėl juo domisi įvairių mokslo šakų atstovai. Sociologų, filosofų, gydytojų, pedagogų, psichologų dėmesys lytiškumo fenomenui didėja visų pirma dėl akceleracijos reiškinio – greitėjančio lytinio brandimo. Paauglio fizinė branda ir psichiniai ypatumai lemia ankstesnį seksualinių santykių problemos atsiradimą. Suaktyvėjus lytinių liaukų veiklai, sustiprėja seksualinis libido, kuris gali būti sunkiai valdomas, nes paauglys dar neturi tvirtų psichinių stabdžių (Förster, 1923; Brazys, 1939; Каран, 1990, 1991; Fromas, 1992; Berdiajevas, 1999; Imielinskis, 1999; Veiningeris, 1999). Sustiprėjęs lytinis potraukis sukelia paaugliui emocinę įtampą, kurią jis gali bandyti sumažinti įvairiomis lytinio elgesio formomis: masturbacija, seksualiniais žaidimais, petingu, seksualiniais santykiais (Borrmann, 1980; Исаев, 1988; Каран, 1988; Гадасина, 1991; Pikūnas, 1998). Seksualiniai santykiai paaugliams gali būti vienas iš būdų, padedančių įtvirtinti savo vyriškumą ar moteriškumą, norą būti suaugusiems, labiau savarankiškiems ir nepriklausomiems (Кон, 1980; 1989; Петрице, 1990; Гадасина, 1991; Каран, 1991).

Lytiškumo problema susijusi ne tik su paauglystės amžiaus tarpsnio fiziologiniais bei psichiniais ypatumais. Jai turi įtakos ir visuomenėje egzistuojančios elgesio normos, visuomenės moralė bei auklėjimas, atitinkamoje kultūroje įsigalėję lyčių socialinio elgesio stereotipai. Iki pastarojo dešimtmečio visa, kas susiję su lytiškumu, buvo mažiau viešai svarstoma bei aptarinėjama. Mūsų šalyje įvykusios kultūrinės, politinės, socialinės permainos keičia žmonių gyvenimą bei jų elgesį (taip pat ir seksualinį). Ypač didelę įtaką daro seksualinė revoliucija, sąmonės ir elgesio erotizavimas, neregėtas pornografizavimo mastas (Uzdila, Danilevičius, 2000, 15). Taip pat konstatuojamos šeimos narių susvetimėjimo, abejingumo vaikų elgesiui tendencijos (Aramavičiūtė, 1975, 1978, 2000; Bajoriūnas, 1996; Barkauskaitė 1999, 2000; Uzdila, 1993, 1997). Kalbama apie žmogaus moralės normų susilpnėjimą, dvasinės pajautos išnykimą (Vaitoška, 1998, 27), egzistencinę tuštumą, dvasines krizes, kylančias dėl gyvenimo prasmės nesuvokimo ar jos praradimo. Dalis žmonių ieško patiriamos egzistencinės tuštumos užpildymo, nori išvengti frustracijos. Anot V. E. Franklio (1994, 101), „egzistencinė frustracija dažnai kompensuojama seksualumu. Pastebėta, jog seksualinis libido išsišėlsta egzistenciniame vakuume“. Neištikimybė, gyvenimas

nesusituokus, homoseksualumas, seksualinis palaidumas šiuolaikinėje visuomenėje yra labiau toleruojami. Tai dažnai laikoma natūraliu poreikiu, laikmečio nulemta būtinybe ar išsivadavimu iš savo amžių atgyvenusių tabu.

Ankstyvi seksualiniai santykiai yra glaudžiai susiję su sveikatos problemomis. Sveikata yra kūno ir sielos santarvė arba kūno ir sielos darna. Kai ji pažeidžiama (nesvarbu, ar kūno, ar sielos), žmogaus sveikata sutrinka (Šalkauskis, 1992, 395). Dėl ankstyvų seksualinių santykių padidėja rizika užsikrėsti lytiškai plintančiomis infekcijomis (LPI). Jos ypač pavojingos bręstančio paauglio organizmui, nes neretai sukelia nevaisingumą ir kitus sveikatos sutrikimus. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis (1999, 2001), didelis lytiniu keliu plintančių infekcijų skaičius 15–19 m. amžiaus grupėje: 1997 m. buvo 440 sifilio atvejų, 380 - ūmios gonorėjos, 47- lėtinės gonorėjos, atitinkamai 1998 m. - 279, 214, 35, 1999 m. - 178, 227, 30 ir 2000 m. - 143, 192, 10 minėtų ligų atvejai.

Dažna ankstyvų seksualinių santykių pasekmė yra nepilnamečių mergaičių nėštumas. Jis sukelia ne tik sveikatos, bet ir socialines problemas, kurių paaugliai dažnai nepajėgūs patys spręsti. Atsiranda nebrandžios ankstyvos santuokos, atsisakoma auginti kūdikius, naujagimiai nužudomi, didėja abortų skaičius. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis (1999, 2001), amžiaus grupėje iki 14 m. 1997 m. užregistruoti 27, 1998 m. - 8, 1999 m. - 3, 2000 m. - 6 abortai; 15–19 m. amžiaus grupėje atitinkamai - 2172, 2001, 1676, 1171 abortai.

Ankstyvi seksualiniai santykiai kenkia brandžios paauglio asmenybės vystymuisi. Seksualumas, realizuojamas be stiprių dvasinių išgyvenimų, sutrikdo asmenybės fizinio, psichinio ir dvasinio vystymosi darną (Maldeikis, 1970), pakenkia žmogaus dvasingumo sklaidai (Wojtyła, 1994).

Pastaruoju metu vis labiau ryškėja būtinybė moksliskai spręsti paauglių lytiškumo ugdymo problemą, nustatyti paauglių lytiškumo raiškos neigiamų aspektų psichopedagoginės korekcijos priemones.

Pasaulio mokslininkai domisi tam tikromis paauglių lytiškumo raiškos problemomis. Išanalizavus užsienio šalių mokslinę literatūrą, pastebima, jog tiriamą seksualinių santykių paplitimas ir kontraceptinių priemonių vartojimas atskirose paauglių amžiaus grupėse. Vokietijos Federaliniame Sveikatos mokymo centre (Federal Centre for Health Education (FCHE) (1994)), Jungtinių Amerikos Valstijų Alano Gutmacherio institute (the Alan Guttmacher Institute 1994, 1998) atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad paaugliai vis anksčiau pradeda lytinį gyvenimą. L. B. Whitbeckas ir kt. (1999, 940) teigia, kad pagrindiniai ankstyvų seksualinių santykių veiksniai yra amžius, pastovūs santykiai su priešingos lyties draugu (-e), laisvas seksualinių santykių traktavimas, ry-

šiai su delinkventinėmis draugų grupėmis ir alkoholio vartojimas. G. L. Dorius, T. B. Heatonas (1993, 9) nurodo, jog ankstyviems seksualiniams santykiams 12–14 metų amžiuje turi įtakos narkotikų vartojimas. Atkreiptinas dėmesys į E. W. Youngo, L. C. Jenseno (1991, 983), K. Leightono, F. L. Sonenssteino (1993, 685), J. L. Lauritseno, C. G. Swicegoodo (1997, 218) tyrimus. Jie nurodo, kad esminis veiksnys, nutolinantis seksualinių santykių pradžią, yra pilna šeima, suteikianti paaugliui emocinę paramą ir stabilumą.

Siekiant sumažinti negatyvias paauglių lytiškumo apraiškas – seksualinio debiuto ankstėjimą, seksualinių santykių dažnėjimą, lytiškai plintančias infekcijas, nėštumus – užsienyje vyksta diskusijos apie tai, kokių prevencijos priemonių reikėtų imtis, kad būtų įmanoma laiku padėti paaugliams apsispręsti susilaikyti nuo seksualinių santykių (Etzioni, 1997; Haffner, 1998; Watstein, 1998). Pastaraisiais dešimtmečiais užsienyje daugiausia dėmesio buvo skiriama visaapimančiam seksualiniam švietimui. Įvairių šalių mokslininkai siekė išsiaiškinti visaapimančio seksualinio švietimo programų efektyvumą. Buvo nagrinėjama, kiek ir kaip seksualinis švietimas yra susijęs su paauglių lytiniu aktyvumu bei kontracepcijos naudojimu. Nustatyta, jog dėl minėtų prevencinių programų taikymo padažnėjo kontracepcijos naudojimas lytiškai aktyvių paauglių grupėse (Grunseit, Kippax, 1993; Leighton, Sonenstein, 1993; Alan Guttmacher Institute, 1994; Frost, Forrest, 1995; Scott, 1995; Kirby, 1997). Kita vertus, pastaruju metu kai kuriose užsienio šalyse (pavyzdžiui, JAV atskirų valstijų viešosiose mokyklose) siūloma sustiprinti berniukų ir mergaičių bendravimo įgūdžius ir vertybių ugdymą. Paauglių lytiškumo problemą bandoma spręsti teikiant pirmenybę abstinenciją propaguojančioms lytiškumo ugdymo programoms (Abstaining From Sex Education, 1997; Watstein, 1998; Duberstein et. al., 2000).

Lietuvoje taip pat jau esama darbų, nagrinėjančių paauglių seksualinio elgesio problemas. Tarp jų išskirtini R. Bucevičienės, R. Preikštienės (1996) tyrimai, nagrinėjantys Vilniaus miesto vidurinių mokyklų IX–XII klasių 650 moksleivių seksualinių santykių paplitimą, lytinio elgesio saugumą, seksualinės informacijos šaltinius bei žinias lytiniais klausimais. Buvo nustatyta, kad dažniausiai seksualinius santykius berniukai pradeda būdami 16 metų, o mergaitės – 17 metų amžiaus. Daugiausia žinių apie AIDS ir lytinį gyvenimą jie gauna iš bendraamžių ir žiniasklaidos.

Ankstyvesnį paauglių seksualinių santykių pradžios piką (vidurinėse mokyklose – 15 metų, o profesinėse – 16 metų) konstatavo L. Jaruševičienė (1998, 2000), medicininio aspektu ištyrusi Kauno miesto bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų 1520 moksleivių reprodukcinės sveikatos priežiūros poreikius bei įvertinusi pirminės sveikatos priežiūros gydytojų galimybes dalyvauti reprodukcinės sveikatos apsaugoje. Autorė nustatė, kad ankstyvi seksualiniai santykiai yra rizikin-

gos elgsenos sindromo komponentas. Nustatyta, kad ankstyvas lytinis patyrimas yra susijęs su alkoholio ir kitų narkotikų vartojimu (Davidavičienė, 1999, 22). Gatvės vaikai, kurie vartoja svaiginančias medžiagas, pirmąjį seksualinį patyrimą dažniausiai įgijo būdami 12-14 metų (Bulotaitė ir kt., 2000, 29-30).

Tai reikšmingi tyrimai, atspindintys mūsų šalies didmiesčių paauglių seksualinio elgsenos būklę. Tyrimų, atskleidžiančių visos respublikos paauglių seksualinio elgsenos ypatumus, iki šiol dar nebuvo atlikta. Taip pat nebuvo tirta ir paauglių lytiškumo raiška bei jos negatyvių aspektų psichopedagoginė korekcija, taikant seksualinę abstinenciją propaguojančią lytiškumo ugdymo programą „Gyvenimas kryžkelėje“ (1997). Programos nuostatos labiausiai atitinka Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintos Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos principus (Universaliosios sveikatos ugdymo bei rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos, 2000). Išryškėjo **mokslinė problema**: *nustatyti, kokie veiksniai sąlygoja paauglių lytiškumo raišką ir kokios yra jos negatyvių aspektų psichopedagoginės korekcijos prielaidos.*

Tai ir paskatino pirmą kartą Lietuvoje imtis nuoseklaus šios problemos mokslinio tyrimo.

Tyrimo objektas - 14-17 metų amžiaus paauglių lytiškumo raiška ir jos psichopedagoginė korekcija.

Tyrimo tikslas - nustatyti veiksnius, sąlygojančius paauglių lytiškumo raišką, ir numatyti jos negatyvių aspektų psichopedagoginės korekcijos prielaidas.

Darbo hipotezė

Paauglių seksualinių santykių skaičius sumažėtų, jeigu:

- šeimoje paauglys patenkintų meilės ir jo, kaip asmenybės, pripažinimo poreikius;
- lytiškumo ugdymas būtų pagrįstas dorovinių vertybių plėtojimu;
- būtų skatinamas paauglio apsisprendimas seksualinei abstinencijai iki santuokos;
- ugdant lytiškumą būtų intensyvinama mokyklos ir šeimos partnerystė.

Darbo uždaviniai

1. Išsiaiškinti šiuolaikinių paauglių meilės sampratą.
2. Konstatuoti 14-17 metų amžiaus paauglių seksualinių santykių realiją.
2. Atskleisti paauglių pirmųjų seksualinių santykių motyvus.
3. Nustatyti paauglių lytiškumo apraiškas sąlygojančius veiksnius.
4. Numatyti paauglių neigiamų lytiškumo raiškos aspektų psichopedagoginės korekcijos prielaidas.

Naudoti tyrimo metodai

Teoriniai:

- pedagoginės (lytiškumo ugdymo, seksualinio švietimo programų), psichologinės, filosofinės literatūros studijavimas padėjo atskleisti svarbesnius teorinius tiriamos problemos klausimus;

- *statistinė empirinių duomenų analizė* - absoliutinių ir procentinių dažnių, χ^2 (chi kvadrato), tikimybių (šansų) santykio (OR) ir pasikliautinių intervalų (PI) skaičiavimas - atlikta SPSS PC/8.0 (Statistical Package for the Social Sciences) kompiuterine programa (SPSS X, 1984). Ja pagrįsti gauti tyrimo rezultatai.

Empiriniai:

- *fenomenologinė paauglių meilės sampratos teksto analizė*, įgalinusi atskleisti šiuolaikinių paauglių meilės supratimo fenomeną;

- *mokinių anketinė apklausa*, padėjusi nustatyti veiksnius, sąlygojančius paauglių lytiškumo raišką. Anketoje buvo pateikti klausimai ir teiginiai, atspindintys paauglių *savigarbą* (ji tirta naudojant M. Rossenbergo (1979) savigarbos skalę), *šeimoms bendruomenę*, *bendraamžių vertybines orientacijas*, *žiniasklaidą ir demografinius duomenis* (lytis, amžius, šeimos sudėtis, tėvų išsilavinimas);

- *mokytojų anketinė apklausa*, padėjusi išsiaiškinti su kokiomis problemomis susiduria mokytojai, įgyvendindami lytiškumo ugdymo programą „Gyvenimas kryžkelėje“;

- *individualūs pokalbiai su atskirais mokiniais ar jų grupelėmis*, padėję patikslinti anketinius duomenis;

- *pedagoginis eksperimentas*, kuriuo nustatytas programos „Gyvenimas kryžkelėje“ ugdomasis poveikis paauglių lytiškumo raiškai.

Darbo mokslinis naujumas ir teorinis reikšmingumas:

- apibendrintos paauglių lytiškumo ugdymo problemos Lietuvoje bei užsienyje ir atskleistos vyraujančios tendencijos;

- šalies mastu atliktas tyrimas, padėjęs atskleisti šiuolaikinių paauglių seksualinių santykių realiją;

- išaiškintas šiuolaikinių paauglių meilės supratimas;

- išskirti esminiai paauglių lytiškumo raišką lemiantys veiksniai;

- atskleisti paauglių lytiškumo ugdymo metmenys;

- išryškintos svarbiausios paauglių lytiškumo apraiškos ir jų negatyvių aspektų psichopedagoginės korekcijos prielaidos.

Darbo praktinis reikšmingumas:

- atskleistas lytiškumo ugdymo programos „Gyvenimas kryžkelėje” ugdomas poveikis;
- tyrimo rezultatai naudingi tobulinant esamas lytiškumo ugdymo programas ir kuriant naujas;
- remiantis surinkta tyrimo metu medžiaga paruošta ir paskelbta atskiru leidiniu pagalbinė mokymo priemonė mokytojui „Lytiškumas” (su bendraaukštiniais).

Disertacijos struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados, santrauka anglų k., literatūros sąrašas, priedai.

DISERTACIJOS TURINIO APŽVALGA

Įvade pagrindžiamas darbo aktualumas, nurodomas tyrimo objektas, mokslinė problema, tikslas, uždaviniai, aprašomi tyrimo metodai, nustatomas mokslinis naujumas, darbo teorinis ir praktinis reikšmingumas.

I disertacijos dalį „Lytiškumas ir jo ugdymo metmenys” sudaro trys skyriai, kuriuose, nagrinėjant pedagoginę, psichologinę, filosofinę literatūrą, aptariama lytiškumo samprata bei lytiškumo ugdymo raida užsienyje ir Lietuvoje.

1.1. skyriuje „Lytiškumas kaip asmens savybė” konstatuojama, jog lytiškumo esmė atsiskleidžia per asmens lytinį tapatumą, t.y. jo vyriškumą ar moteriškumą, ir yra viena iš pagrindinių žmogiškumo apraiškų. Kadangi lytiškumas neatsiejamas nuo visų žmogiškumo raiškos sandų, nagrinėjami biologiniai, psichiniai, socialiniai jo ypatumai bei dorovinė prasmė.

Aptariant biologinę lytiškumo raišką, akcentuojama, jog ji apima prokreacinę visų gyvų būtybių funkciją, kur dauginimosi instinktas reiškiasi seksualiniu libido. Akcentuojama, jog biologinės dauginimosi funkcijos realizavimas žmogui yra laisvo pasirinkimo objektas. Seksualinio potraukio valdymas yra asmens dvasinio tobulėjimo, jo brandumo prielaida.

Remiantis įvairių sričių mokslininkų (Gobis, 1927; Forelis, 1937; Brazys, 1939; Navaitis, 1987; Maceina, 1991; Vydūnas, 1991; Šalkauskis, 1992; Fromas, 1992; Kralikauskas, 1993; Paškus, 1995, 1996; Gaigalienė 1998; Berdijevs, 1999; Crabb, 1999; Imielinskis, 1999; Veiningeris, 1999) darbais, parodomi vyriško ir moteriško prado psichikos skirtumai. Konstatuojama, kad lytinis potraukis berniukams ir mergaitėms reiškiasi skirtingai: berniukai labiau siekia fizinio artumo, o mergaitės – emocinių ir dvasinių saitų. Kadangi seksualiniai santykiai glaudžiai susiję su mergaičių psichika ir jos skaudžiau negu berniukai išgyvena neigiamas seksualinių santykių pasekmes, ankstyvas seksualinis patyrimas joms yra daug pavojingesnis.

Aptariant socialinį lytiškumo aspektą, atkreipiamas dėmesys į tai, kad šiuolaikinėje visuomenėje keičiasi tradicinė lyčių vaidmenų samprata - ji ne visuomet teigiamais veiksmais ir poelgiais reiškiasi žmonių, o ypač paauglių gyvenime. Šeimos modelio ir jos vertybių kaita, žiniasklaidos priemonėmis propaguojamos žmogaus prigimties, lyčių esmės bei vertės neatitinkančios nuostatos trukdo berniukams ir mergaitėms išmokyti elgtis pagal savo lytį atitinkančias tradiciškai susiformavusias socialines nuostatas. Daroma prielaida, kad tai gali sudaryti palankias sąlygas, paaugliams anksti pradėti seksualinį gyvenimą.

Dorovinė lytiškumo prasmė atskleidžiama per istorinę požiūrio į lytiškumą raidą Antikos, Viduramžių, Renesanso, Naujųjų laikų kultūros kontekste. Parodoma, jog atskirose epochose daugeliu atvejų buvo iškeliami ir interpretuojami atskiri lyties sandai ir į lytiškumą nežvelgiama, kaip į integralų žmogaus bruožą. Daroma išvada, kad kaip kultūrinis fenomenas, seksualinis elgesys priklauso nuo visuomenėje paplitusio požiūrio į jį; nevienoda žmonių socialinė aplinka, moralės nuostatos lemia skirtingus asmens lytiškumo bei požiūrio į jį dorovinio vertinimo kriterijus.

Apžvelgiant lytiškumo raiškos ypatumus paauglystėje, konstatuojamas neadekvatumas tarp trijų gyvybiškai svarbių paauglio reikmių: meilės, kaip dvasinio poreikio, seksualinio potraukio ir savisaugos, nukreiptos į tapatumo išsaugojimą. Nurodoma, kad neatitikimas tarp fizinės, psichinės ir socialinės brandos sukelia vidinį konfliktą, kurį kartais paaugliai gali bandyti spręsti ikivedybiniais seksualiniais santykiais. Pažymima, jog bręstančiam žmogui kūnas yra priemonė savęs, kaip asmenybės, pažinimui, savo lyties paskirties suvokimui. Todėl lytinio potraukio realizavimas atskirai nuo kitų asmens reikmių daugeliu atvejų nelemia meilės ryšio plėtotės bei pastovumo. Atvirkščiai, jis susijęs su problemomis, kurių paauglys dar nėra pasiruošęs spręsti ir kelia pavojų brandžios asmenybės tapsmui. Tik pasiekus psichinę, socialinę ir dvasinę brandą, yra galimybė realizuoti visas tris jau minėtas reikmes, neapsiribojant viena, o kitas nuslopinant.

1.2. skyriuje „Vyraujančios seksualinio švietimo tendencijos užsienyje“ apžvelgiama, kaip lytiškumo ugdymo problemos sprendžiamos Jungtinėse Amerikos Valstijose, Didžiojoje Britanijoje, Suomijoje, Vokietijoje, dabartinėje Rusijoje. Remiantis N. Banerjee (1997), E. Bornemano (1985), D. J. DeNoono (1997), K. Etschenberg u.a. (1998), A. Etzioni (1997), D. Haffner (1998), S. W. Key, E. Kosunen, M. Rimpelos (1996), S. Lambo (1997), S. B. Watstein (1998) darbais, konstatuojama, kad seksualinio švietimo šalininkų ir priešininkų diskusijų aktyvumas lėmė tai, jog įvairiose šalyse anksčiau ar vėliau jis buvo įtrauktas į mokymo programas. Nurodoma, jog JAV pastaruoju metu į daugelio valstijų viešųjų mokyklų mokymo planus įtraukiamos seksualinę abstinenciją iki san-

tuokos propaguojančios programos. Antra vertus, kadangi kiekviena valstija turi savo mokymo programas, išlieka ir visaapimantis seksualinis švietimas, akcentuojantis kontracetinių priemonių naudojimą. Europoje seksualinio švietimo programose pagrindinis dėmesys skiriamas homoseksualumo problemoms, berniukų ir mergaičių bendravimo įgūdžių lavinimui bei kontracetijos priemonių naudojimui. Pastebima, kad paauglių nėštumų, abortų ir lytiškai plintančių infekcijų mažėjimas susijęs su dažnesniu kontracetijos priemonių naudojimu, o ne su sumažėjusiu paauglių seksualiniu aktyvumu.

1.3. skyriuje „Lytiškumo ugdymo raida Lietuvoje“, apibrėžiamos „lytinio švietimo“, „lytinio auklėjimo“ ir „lytiškumo (lytinio) ugdymo“ sąvokos, nurodančios skirtingus pedagoginius reiškinius. Aptariama, kaip lytiškumo ugdymo problemos (dažniausiai dorovinio ugdymo kontekste) sprendžiamos tarpukario Lietuvoje, tarybiniais laikais ir atkūrus Nepriklausomybę.

1918-1940 m. lytiškumo ugdymas Lietuvoje apžvelgiamas, analizuojant K. Paltaroko (1926), P. Maldeikio (1948), M. Pečkauskaitės (1948), Vydūno (1991), S. Šalkauskio (1992) darbus, kuriuose parodoma, kad tai buvo bendras asmenybės ugdymas, jos dorinimo dalis. Lytiškumo ugdymo procese dominavo lytinis auklėjimas, pagrįstas skaistybės, seksualinio drovumo, valios auklėjimu. Juo buvo siekiama nenustelbti ar paneigti seksualinius polinkius ir instinktus, bet ugdyti gebėjimus juos palenkti valios kontrolei. Dėmesys buvo kreipiamas į tai, kad jaunuoliai vertintų kitą asmenį pagal jo dvasines vertybes, o jų pačių energija būtų panaudota kūrybai bei dvasinių vertybių realizavimui. Galutinis lytinio auklėjimo tikslas buvo išauklėti jauną žmogų, skaištų savo mintimis ir veiksmais, kad jis galėtų kurti gražų šeimos gyvenimą. Lytinis švietimas buvo vykdomas labai saikingai ir atsakingai, laikantis vaizduotės higienos, atsižvelgiant į vaiko amžių, išgyvenimus, turimas žinias ir poreikius. Lytiškumo ugdymo funkcijos buvo pasiskirsčiusios tarp šeimos (ji atliko pagrindinį vaidmenį), mokyklos ir bažnyčios atstovų.

Analizuojant tarybinio laikotarpio lytiškumo ugdymo problemas pastebima, kad lytinio ugdymo klausimai atsispindėjo bendrame mokymo-auklėjimo procese ir buvo socialistinio žmogaus formavimo ir švietimo sudėtinė dalis. Vaikų ir paauglių lytinio ugdymo problemas daugiausia nagrinėjo šie medikai: E. Andriulis (1979, 1983), N. Dailidienė (1977), A. Davidavičienė (1977), Č. Grižickas (1976), G. Šurkienė (1988). Jie gilinosi į psichohigieninį vaikų ir paauglių lytinio auklėjimo aspektą. L. Žemelinė (1977) aptarė dorovinius lyčių bendravimo pagrindus. Sprendžiant lytinio ugdymo problemas, daugiausia buvo remiamasi tarybinių pedagogų A. Makarenkos (Макаренко, 1987), V. Suchomlinskio, psichologu ir mediku A. Chripkovo, D. Kolesovo (1985), I. Kono (Кон, 1980, 1989), L. Vygotskio (Выготский, 1991), D. Isajevo (Исаев, 1988,

1990, 1991) V. Kagan (Каган, 1988), L. Timofejevos (Тимофеева, 1983), R. Bostanžijevo (Бостанжиев, 1990), Kabakčijevos (Кабакчиева, 1990), P. Randevo (Рандев, 1990) darbais. Akcentuojama, kad paauglystėje sustiprėjusį lytinį potraukį reikia padėti paaugliams sublimuoti įvairia veikla.

Nagrinėjant lytiškumo ugdymą Lietuvoje atkūrus Nepriklausomybę, konstatuojama lytiškumo ugdymo pertvarkos būtinybė dėl šalyje įvykusių kultūrinių, socialinių, politinių permainų. Analizuojami klausimai nagrinėjami dviem aspektais: abstinencijos propagavimo ir saugaus lytinio elgesio. Aptariamos lytiškumo ugdymo programos ir pažymima, jog daugeliu atvejų mokyklose taikomos programos remiasi krikščioniškomis humanizmo idėjomis. Jų tikslas yra ugdyti nuostatą, kad seksualiniai santykiai galimi bei morališkai priimtini tik santuokoje. Lytiškumo klausimus siūloma integruoti į visus bendrojo lavinimo mokyklos dalykus ir apimti visus amžiaus tarpsnius.

II disertacijos dalį „Šiuolaikinių paauglių lytiškumo raiškos aspektų tyrimo rezultatai“ sudaro trys skyriai, kuriuose pateikiama konstatuojamojo tyrimo metodika, organizavimas ir rezultatai.

2.1. skyriuje „Konstatuojamojo tyrimo metodika ir organizavimas“ pateikiamas konstatuojamojo tyrimo tikslas, metodika, aprašoma jo organizavimo etika. Siekiant nustatyti paauglių lytiškumo apraiškas ir jas sąlygojančius esminius veiksnius, moksleivių apklausai buvo parengta ir naudojama anoniminė anketa (ji apsvarstyta Sveikatos ugdymo ekspertų komisijoje; 1998 09 30, protokolo Nr. 8). Anketa skirta nustatyti šeimos, bendraamžių vertybinių orientacijų, savigarbos lygio bei žiniasklaidos įtaką paauglių lytiškumo raiškai ir gauti demografinius duomenis. Kai kurie anketiniai duomenys buvo patikslinti organizuojant individualius pokalbius su atskirais moksleiviais ar jų grupelėmis.

Tyrimas apėmė įvairių Lietuvos miestų ir rajoninių gyvenviečių (Alytaus, Anykščių, Jonavos, Jurbarko, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Pasvalio, Panevėžio, Rokiškio, Šiaulių, Šilutės, Vilniaus ir Zarasų) gimnazijų bei vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų 14-17 m. amžiaus moksleivius. Anketos buvo nusiųstos 1412 moksleivių. Jas teisingai užpildė 1046 paaugliai (432 berniukai ir 614 mergaičių). Tai sudaro 74,1% tyrimui atrinktų moksleivių.

Tyrimas pagilintas fenomenologine analize, kuria siekiama atskleisti šiuolaikinių paauglių meilės sampratą kaip realų pagrindą jų lytiškumo raiškai. Buvo išanalizuoti ir apibendrinti Vilniaus miesto Fabijoniškių vidurinės mokyklos 107 14-17 m. amžiaus moksleivių darbai „Mano mintys apie meilę“.

2.2. skyriuje „Paauglių lytiškumo raiška“ pateikiami tyrimo duomenys apie tai, kaip šiuolaikiniai paaugliai supranta meilę, seksualinių santykių paplitimas šalyje ir pirmųjų seksualinių santykių motyvai.

Remiantis meilės fenomeno tyrinėtojais (Yla, 1947; Maldeikis, 1948; Šėle-

ris, 1989; Wojtyła, 1994; Paškus, 1995; Tejaras de Šardenas, 1995; Martinetti, 1999) teigiama, jog lytiškumas realizuojamas aukščiausia asmens dvasine galia – meile. Nagrinėjant šiolaikinių paauglių meilės supratimą, vertinimo kriterijumi buvo pasirinktas meilės kaip asmens dvasinio ryšio išvėlgimo gilumas.

Atlikus fenomenologinę paauglių meilės supratimo teksto analizę, nustatyta, jog dviejų trečdalių (63,5%) tiriamų paauglių meilės supratimo lygmuo yra labai aukštas ar aukštas – jie *meilę supranta kaip dvasinį ir psichinį ryšį, kurio etinį turinį sudaro jautrumo, pagarbos žmogui, ištikimybės ir altruizmo apraiškos*. Šie paaugliai meilę sieja su doroviniu gėriu, gėrio troškimu ir jo orientacija į kitą asmenį. Taip pat konstatuojama, jog beveik trečdalis (30,0%) paauglių meilės supratimo lygmuo nepakankamas – nors ir randama psichinio ryšio apraiškų, bet dominuoja meilės kaip fizinio santykio supratimas. Be to, išryškėjo, kad dešimtadalis (12,5%) berniukų ir 1,7% mergaičių meilės supratimo lygmuo yra žemas – jie meilėje neįžvelgia jokių dvasinių ar psichinių apraiškų ir ją tiesiogiai tapatina su seksualiniais santykiais, kuriuos jie suvokia kaip malonumą, lytinio potraukio patenkinimą ar sportą, fizinį darbą.

Atlikus anoniminę anketinę apklausą ir vertinimo kriterijumi pasirinkus seksualinių santykių turėjimą ar neturėjimą bei priklausomybę nuo amžiaus, nustatytas paauglių seksualinių santykių paplitimas šalyje (1 lentelė).

1 lentelė

Paauglių seksualinių santykių paplitimo procentiniai dažniai atskirose amžiaus ir lyčių grupėse

Amžius	Seksualiniai santykiai	Lytis				Iš viso	
		Berniukai		Mergaitės		N	%
		N	%	N	%		
14-15 metų	Turėjo	36	13,3	24	6,8	60	9,6
	Neturėjo	235	86,7	330	93,2	565	90,4
16-17 metų	Turėjo	41	26,3	39	15,5	80	19,6
	Neturėjo	115	73,7	213	84,5	328	80,4
Iš viso	Turėjo	77	17,8	63	10,3	140	13,4
	Neturėjo	355	82,2	551	89,7	906	86,6

Remiantis gautais rezultatais ir juos palyginus su kitų tyrėjų (Bulotaitė ir kt., 2000; Davidavičienė, 1999; Jaruševičienė, 1998, 2000; Stankūnienė ir kt., 1999) tyrimų duomenimis, daroma išvada, jog ankstyvo seksualinio patyrimo problema Lietuvoje tampa vis aktualesnė. Konstatuojama, kad didėja ankstyvą seksualinę patirtį turinčių paauglių skaičius.

Analizuojant seksualinių santykių paplitimą lyties aspektu, nustatyta, kad berniukų, turinčių seksualinės patirties, apie du kartus daugiau negu mergaičių. Ši išvada sutampa su Prancūzijoje (Choquet, Manfredi, 1992), JAV (Gleick,

Reed, 1994; McDowell, Hostetler, 1994) ir nesutampa su Norvegijoje (Kraft, 1991), Švedijoje (Lewin, 1992), Danijoje (Wielandt, 1993) atliktų tyrimų duomenimis. Daroma išvada, kad seksualiam elgesiui turi įtakos tautos kultūra, papročiai, tradicijos bei vertybės.

Konstatuojama, kad paauglių seksualinio patyrimo problema tampa vis aktualesnė dėl seksualinio debiuto ankstėjimo. Paauglių seksualinių santykių paplitimo tendencijos Lietuvoje tampa panašios į tas, kurios daugelį metų stebimos Vakarų šalyse. Nustatyta, kad dauguma paauglių, turinčių seksualinės patirties, ją įgijo iki 16 metų. Pirmųjų seksualinių santykių pradžios ankstėjimo tendenciją patvirtina ir kitų Lietuvos (Jaruševičienė, 2000; Stankūnienė ir kt., 1999) bei užsienio (Dickson, Paul, 1998; Gleick, Reed, 1994; Leighton, Sonenstein, 1993; Peetso, et.al., 1999) mokslininkų tyrimų išvados.

Gilinantys į paauglių seksualinę patirtį, nustatyti ir pirmųjų seksualinių santykių motyvai. Duomenys pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Paauglių pirmųjų seksualinių santykių motyvai (%)

Poreikiai/motyvai	Berniukai N=77	Mergaitės N=63	Iš viso N=140	p<X
<i>Pagarbos ir pripažinimo:</i>	29,9	23,8	27,1	NS
- noras būti suaugusiu;	14,5	17,5	15,8	NS
- noras būti populiariu draugų tarpe;	7,8	4,8	6,4	NS
- įsitikinimas, kad visi bendraamžiai lytiškai santykiauja;	15,8	4,8	10,8	0,05
<i>Meilės ir priklausymo:</i>	38,5	84,1	58,9	0,0001
- abipusė meilė;	33,8	46,0	39,3	NS
- noras sukurti šeimą;	0	3,2	1,4	NS
- noras pasijusti mylimu (-a);	9,1	34,9	20,7	0,0001
- noras įrodyti meilę draugui (-ei);	11,7	28,6	19,3	0,01
- vienatvės baimė;	2,6	1,6	2,1	NS
- nesugebėjimą pasakyti "ne" draugo(-ės) prašymui;	1,3	27,0	12,9	0,0001
<i>Naujų išpūdžių ir pažinimo:</i>	47,4	46,0	46,8	NS
- aštrių pojūčių paieška;	24,7	12,7	19,3	NS
- smalsumas;	26,0	25,4	25,7	NS
- noras fiziškai pažinti priešingos lyties asmenį;	27,3	36,5	31,4	NS
<i>Fiziologinis:</i>	62,8	42,9	53,9	0,01
- lytinio potraukio patenkinimas;	50,6	25,4	39,3	0,005
- atsitiktinumas.	18,2	25,4	21,4	NS

NS – skirtumas statistiškai nereikšmingas

Disertacijoje daroma išvada, jog daugiau negu trims ketvirtadaliams (84,1%) mergaičių ir daugiau negu trečdaliui (38,5%) berniukų, jų pačių nuomone, pagrindinis pirmųjų seksualinių santykių motyvas yra meilės ir priklausymo poreikis.

Vertinant tyrimo duomenis lyties aspektu, nustatyta, jog mergaitėms labiau būdinga orientacija į kitą asmenį, kito asmens norų patenkinimas: jos turėjo seksualinius santykius, nes norėjo įrodyti meilę draugui, bijojo jį prarasti, siekė emocinio ryšio su juo. Berniukams būdinga orientacija į save, t. y. egoistiniai motyvai: lytinio potraukio patenkinimas, malonumo sau siekimas, naujų potyrių ieškojimas.

Analizuojant paauglių pirmųjų seksualinių santykių patirties išgyvenimus, nustatyta, kad beveik ketvirtadalis (23,4%) berniukų ir daugiau negu trečdalis (38,1%) mergaičių vėliau ją skaudžiai išgyveno (nusivylė, jautė pažeminimą, buvo draugo paliktos). Gauti duomenys leidžia teigti, jog seksualinių santykių išgyvenimai dažniau buvo skaudūs tiems paaugliams, kurių pirmųjų seksualinių santykių motyvas buvo nesugebėjimas pasakyti „ne“, ir rečiau – abipusė meilė.

2.3. skyriuje „Paauglių seksualinę patirtį sąlygojantys veiksniai“ nagrinėjama tarpusavyje sąveikaujančių dėmenų - šeimos aplinkos, bendraamžių vertybinių orientacijų, savigarbos lygio ir žiniasklaidos - įtaka ankstyviems seksualiniams santykiams.

Remiantis paauglių anoniminės apklausos rezultatais, konstatuojama, jog ankstyva seksualinė patirtis susijusi su šeimos sudėtimi bei tėvų išsilavinimu. Nustatyta, kad mergaičių, turinčių seksualinės patirties, yra du kartus daugiau gyvenančių nepilnose šeimose. Abiejų lyčių paauglių, turinčių ankstyvą seksualinį patyrimą, daugiau tose šeimose, kur tėvas yra žemesnio nei aukštasis išsilavinimo. Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad ir berniukams, ir mergaitėms pilna šeima yra svarbus veiksnys, atitolinantis seksualinių santykių pradžią. Šiuos tyrimo duomenis patvirtina kitų Lietuvos (Jaruševičienė, 2000) ir užsienio mokslininkų tyrimų rezultatai (Young, Jensen, 1991; Dorius, Heaton, 1993; Leighton, Sonenstein, 1993; Lauristen, Swicegood, 1997; Whitbeck et. al., 1999). Teigiama, jog nepilnose šeimose vaikai stokoja emocinės paramos ir saugumo, nepatenkina bendravimo poreikio.

Nagrinėjant būdingiausius tėvų-vaikų tarpusavio santykių bruožus, nustatyta, jog trys ketvirtadaliai (73,8%) paauglių yra nepatenkinti savo dvasiniais ryšiais su tėvais: jie stokoja tėvų meilės, bendravimo su tėvais bei pasitikėjimo jais kaip asmenybėmis. Susvetimėjimo, abejingumo tendencijos tėvų ir vaikų tarpusavio santykiuose konstatuojamos ir žinomų Lietuvos edukologų (Aramavičiūtė, 2000; Bajoriūnas, 1997; Barkauskaitė, 1999, 2000; Uzdila, 1997) darbuose. Remiantis minėtais faktais, disertacijoje daroma prielaida, jog nepakankamą dvasinį ryšį su tėvais, meilės ir pasitikėjimo stoką paaugliai bando kompensuoti ankstyvais seksualiniais santykiais. Tai patvirtinama statistiniais duomenimis, kurie rodo ankstyvų seksualinių santykių tikimybę priklausomai nuo šeimoje patiriamos dvasinės deprivacijos (3 lentelė).

3 lentelė

Ankstyvos paauglių seksualinės patirties tikimybė priklausomai nuo šeimoje patiriamos dvasinės deprivacijos

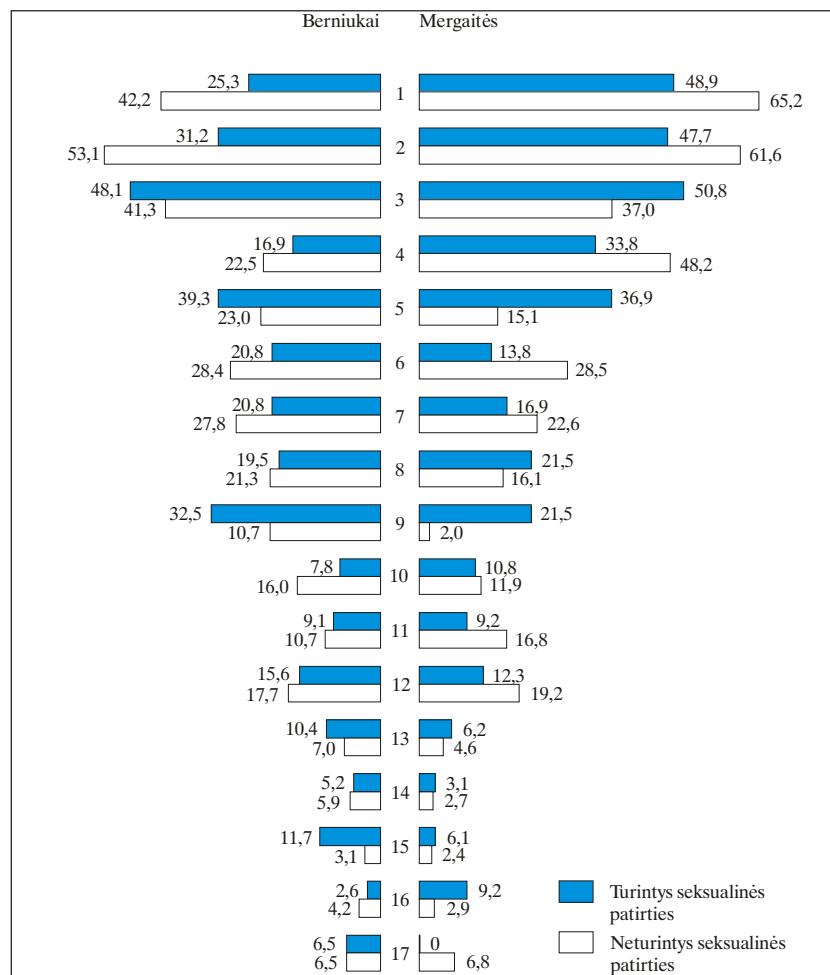
Poreikis	Berniukai (%)		OR, (PI)	Mergaitės (%)		OR, (PI)
	Turintys seksualinės patirties	Neturintys seksualinės patirties		Turinčios seksualinės patirties	Neturinčios seksualinės patirties	
Motinos meilės	11,7	5,4	2,34* (1,59-3,01)	12,7	7,1	1,90* (1,24-2,98)
Tėvo meilės	15,6	14,4	1,10 (0,90-1,80)	20,6	21,2	0,96 (0,93-1,97)
Tėvo pasitikėjimo jais kaip asmenybėmis	29,9	26,2	1,19 (0,93-1,43)	39,7	22,4	2,28*** (1,49-3,56)
Motinos pasitikėjimo jais kaip asmenybėmis	27,3	25,9	1,07 (0,91-1,62)	47,6	30,7	2,05*** (1,15-3,41)
Bendravimo su tėvu	41,3	27,8	1,83* (1,25-3,89)	59,3	43,9	1,86* (1,12-2,06)
Bendravimo su motina	10,5	9,1	1,18 (0,92-1,49)	25,8	8,2	3,90*** (2,52-4,85)

Skirtumas statistiškai reikšmingas tarp tiriamųjų, turinčių seksualinės patirties ir jos neturinčių: *p<0,05
**p<0,01; ***p<0,001.

Nustatyta, jog abiejų lyčių paaugliams tikimybė turėti seksualinius santykius, kai jie nepatenkina motinos meilės ir bendravimo su tėvu poreikių, didesnė apie du kartus. Gauti duomenys rodo, kad mergaitėms apie keturis kartus yra didesnė rizika turėti seksualinius santykius, jei joms trūksta bendravimo su motina ir daugiau nei du kartus – tėvo ir motinos pasitikėjimo jomis kaip asmenybėmis. Prognozuojama, kad tėvų meilė, pasitikėjimas paaugliais kaip asmenybėmis gali sumažinti seksualinės patirties turinčių paauglių skaičių ir su ja susijusią skaudžią seksualinę patirtį.

Remiantis tyrimo duomenimis teigiama, jog svarbus veiksnys, turintis įtakos ankstyviems seksualiniams santykiams, yra pozityvus bendraamžių seksualinės patirties vertinimas. Dauguma paauglių pritaria savo bendraamžių seksualinei patirčiai, nesuvokdami jos esmės, ją laiko sektinu pavyzdžiu. Tiriant taip pat nustatyta, kad paauglių seksualinė patirtis susijusi su draugų daromu spaudimu vartoti alkoholį ir kitus narkotikus. Seksualinės patirties turintys paaugliai, dažniau nei jos neturintys, draugų skatinami vartoti alkoholį ir kitus narkotikus.

Vertinant tiriamųjų požiūrį į vertybes, kurios svarbios pasirenkant draugą (-ę), paaiškėjo, jog seksualinės patirties turintys abiejų lyčių paaugliai, statistiškai patikimai dažniau negu jos neturintys, pasirinkdami draugą (-ę) vertina linksmumą, fizinį patrauklumą ir seksualumą, t.y. jie labiau orientuojasi į išorinius asmens dalykus ir mažiau vertina dorovines vertybes, kuriomis grindžiami esminiai žmonių tarpusavio santykiai (1 paveikslas).

1 pav. Svarbiausios savybės, kurias nurodo berniukai ir mergaitės, pasirinkdami draugą (-ę)

1 - pagarba	10 - panašus tiesos supratimas
2 - ištikimybė	11 - atsakomybė
3 - linksmumas (geras humoro jausmas)	12 - protingumas
4 - empatija (mokėjimas išklausti)	13 - dosnumas
5 - fizinis patrauklumas	14 - aukojimasis
6 - sąžiningumas	15 - materialinis apsirūpinimas
7 - panašūs pomėgiai	16 - energingumas
8 - gerumas	17 - kantrumas
9 - seksualumas	

Taikant M. Rossenbergo (1979) savigarbos skalę, nustatytas paauglių savigarbos lygis ir gilintasi į jo ryšį su ankstyva seksualine patirtimi. Gauti duomenys rodo, jog dešimtadaliui (12,2%) tiriamųjų būdingas aukštas savigarbos lygis, dviems trečdaliams (68,0%) – vidutinis ir penktadaliui (19,8%) – žemas. Teigiamo ryšio tarp paauglių žemos savigarbos ir seksualinės patirties nenustatyta, nors mergaičių, turinčių žemą savigarbos lygį, buvo kiek daugiau seksualinės patirties turinčių grupėje. Tai, kad nei berniukų, nei mergaičių savigarba nekoreliuoja su seksualiniu elgesiu ir požiūriu į jį teigia ir užsienio mokslininkai B. C. Milleris ir kt. (1987), C. Dilorio, B. Riley (1988), D. P. Orras ir kt. (1989), M. McCulloughas, A. Schermanas (1991), R. B. Robinsonas, D. I. Frankas (1994), M. D. Bensonas, E. J. Torpy (1995). Kita vertus, užsienio mokslininkai K. Kissmanas (1990), V. A. Meyeris (1991), M. Youngas ir kt. (1999), N. D. Kelloggas, T. J. Hoffmanas (1999) nurodo, jog egzistuoja teigiami koreliaciniai ryšiai tarp žemos savigarbos ir ankstyvos seksualinės patirties - aukšta savigarba padeda daryti moralius sprendimus seksualinio elgesio srityje. Todėl daroma išvada, jog derėtų moksliniu keliu išryškinti tas savigarbos apraiškas, kurių matavimas padėtų patikimai įvertinti seksualinio elgesio ir savigarbos ryšį. Būtų tikslinga išskirti konkrečias dorovines savigarbos apraiškas, kurių ugdymas padėtų paaugliams daryti teisingus sprendimus seksualinio elgesio srityje.

Paauglių refleksijos apie žiniasklaidoje propaguojamą lytinį elgesį analizė parodė, jog absoliuti dauguma (99,3%) turėjusių seksualinių santykių paauglių žiūri televizijos laidas, skirtas suaugusiems. Nustatyta, jog egzistuoja glaudi sąsaja tarp ankstyvos seksualinės patirties ir erotinių bei pornografinių filmų žiūrėjimo dažnumo, taip pat straipsnių seksualine tematika. Jos yra dvikryptės. Galima manyti, kad paaugliai dažnai žiūri erotinius ir pornografinius filmus ar skaito straipsnius seksualine tematika todėl, kad jiems tai yra aktu, arba paaugliai, žiūrintys erotinius ir pornografinius filmus, dažniau nei jais nesidomintys, turi seksualinių santykių, nes galbūt filmai skatina tokį jų elgesį. Todėl būtų tikslinga organizuoti tolimesnius pagilintus tyrimus, nagrinėjančius žiniasklaidos priemonių poveikį paauglių seksualiniam elgesiui.

Tiriant nustatyta, jog erotinių ir pornografinių filmų žiūrėjimas turi įtakos teigiamam bendraamžių seksualinės patirties vertinimui. Be to, jis susijęs su pozityviu požiūriu į ikivedybinius seksualinius santykius.

Vertinant erotinių ir pornografinių filmų sukeltus jausmus lyties aspektu, išryškėjo, kad berniukams dažniau nei mergaitėms minėti filmai sukelia emocinio pasitenkinimo jausmą, pažadina smalsumą ir padidina lytinį potraukį. Mergaitės dažniau nei berniukai juos žiūrėdamos jaučia abejingumą, gėdą ir pasišlykštėjimą. Labiau pažeidžiamos yra mergaitės, nes nepriklausomai

nuo išgyvenamo jausmo – tai gali būti ir pasišlykštėjimas, ir domėjimasis – mergaitėms vaizdiniai daro didesnę poveikį, joms būdinga didesnė empatija.

III disertacijos dalį „Neigiami paauglių lytiškumo raiškos aspektai ir jų korekcijos prielaidos“ sudaro keturi skyriai.

3.1. skyriuje „Pedagoginio eksperimento metodika ir organizavimas“ pateiktas pedagoginio eksperimento tikslas, uždaviniai, aprašytos jo vykdymo sąlygos.

Pedagoginio eksperimento tikslas - ištirti lytiškumo ugdymo programos „Gyvenimas kryžkelėje“ ugdomąjį poveikį. Iškelti šie *pedagoginio eksperimento uždaviniai*: atskleisti, programos poveikį moksleivių požiūriui į dorovines vertybes; nustatyti, programos įtaką moksleivių apsisprendimą seksualinei abstinencijai iki santuokos ir išsiaiškinti, kaip panaudojamos programos galimybės, kuriant mokyklos ir šeimos partnerystę.

Tiriamieji. Tyrimo generalinę aibę sudarė tų respublikos mokyklų moksleiviai, kuriose buvo taikoma lytiškumo ugdymo programa „Gyvenimas kryžkelėje“. Šios programos vykdymą koordinuojančios organizacijos „Naujasis gyvenimas“ 1998 metais sudarytame sąrašė buvo 114 mokyklų. Pagrindinis reikalavimas tiriamųjų atrankai buvo dalyvavimas minėtoje lytiškumo ugdymo programoje vienerius mokslo metus. Mokslinio tyrimo etikos sumetimais atrinktos tos mokyklos, kurios sutiko dalyvauti tyrime savanoriškai. Atsitiktinės atrankos būdu iš visų Lietuvos mokyklų, dalyvaujančių programoje, buvo atrinkta kas penkta mokykla. Tuo atveju, kai mokykla nesutikdavo dalyvauti tyrime, iš sąrašo atsitiktinės atrankos būdu buvo imama kita. Buvo pasirinktos 22 mokyklos, iš kurių paimtos 1-3 eksperimentinės klasės ir tos pačios mokyklos 1-2 kontrolinės klasės.

Pedagoginio eksperimento organizavimas. Jis buvo vykdytas 1998/1999 m.m. Eksperimentinėse klasėse lytiškumo ugdymo programa „Gyvenimas kryžkelėje“ buvo dėstoma kaip atskiras dalykas vienerius mokslo metus. Kontrolinėse klasėse minėta programa nebuvo dėstoma.

Organizuojant mokymą pagal programą „Gyvenimas kryžkelėje“, mokytojai dalyvavo mokytojų rengimo kursuose ir gavo pažymėjimus, leidžiančius dirbti pagal minėtą programą. Jiems buvo pateikta reikalinga didaktinė medžiaga: „Tėvų lapas“ ir „Mokinio lapas“.

Metodai. Mokinių ir mokytojų anketinė apklausa, pokalbiai su jais; statistinė empirinių duomenų analizė atlikta SPSS PC/8.0 kompiuterine duomenų programa.

3.2. skyriuje „Teigiamo požiūrio į dorovines vertybes žadinimas“ apibendrinus lytiškumo ugdymo patirtį Lietuvoje, konstatuojama, jog lytiškumo ugdymo pamatas yra teigiamo požiūrio į dorovines vertybes ugdymas. Kitaip

tariant, *lytiškumo ugdymas yra grįstinas visuminiu (holistiniu) asmenybės supratimu ir yra neatsiejamas nuo asmens vertybinės orientacijos*, todėl disertacijoje siekiama ištirti eksperimentinių (E) ir kontrolinių (K) grupių paauglių požiūrį į dorovines vertybes ir nustatyti skirtumus tarp lyčių.

Atsižvelgiant į tyrimo duomenų rezultatus, teigiama, jog programa „Gyvenimas kryžkelėje“ turi pozityvų poveikį, ugdant lytiškumą: skatina moksleivių teigiamą požiūrį į dorovines vertybes. Analizuojant mokytojų ir moksleivių apklausos duomenis, nustatyta, jog lytiškumo ugdymo programa „Gyvenimas kryžkelėje“ turėjo teigiamos įtakos eksperimentinių grupių abiejų lyčių paauglių *orumo ugdymui(si)*. Berniukų ir mergaičių tarpusavio santykiuose atsirado daugiau pagarbos: berniukai tapo draugiškesni, mandagesni, ir atidesni, o mergaitės – labiau pasitikinčios savimi. Analizuojant mokinių atsakymus į klausimą, kokios savybės svarbiausios pasirenkant draugą(-ę), išryškėjo, jog eksperimentinės grupės tiriamieji dažniau atsižvelgia į draugo dorovines savybes. Svarbiausiomis draugo savybėmis jie nurodo *pagarbą, panašų tiesos supratimą, intelektualumą*, o kontrolinės – *linksmumą, fizinį patrauklumą ir seksualumą*. Be to, nustatyta, kad aukojimasis, dosnumas ir kantrybė, pasirenkant draugą(-ę), nėra laikomas svarbiomis savybėmis. Vertinant tyrimo duomenis pagal pasirenkamų draugo(-ės) dorovinių savybių kiekį, nustatyta, jog eksperimentinės ir kontrolinės grupių berniukų procentiniai dažniai pagal išskirtus lygius nesiskiria. Tačiau eksperimentinės ir kontrolinės grupių mergaičių procentiniai dažniai skiriasi statistiškai reikšmingu skirtumu ($p < 0,05$): eksperimentinėje grupėje yra daugiau aukšto ir mažiau – nepakankamo bei žemo draugo pasirinkimo pagal dorovines savybes lygio mergaičių. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, daroma išvada, kad programa „Gyvenimas kryžkelėje“ turėjo didesnę poveikį mergaičių dorovinių nuostatų ugdymui(si).

3.3. skyriuje „Apsisprendimo seksualinei abstinencijai iki santuokos skatinimas“ akcentuojama seksualinio susilaikymo iki santuokos, kaip asmens dvasinio brandumo, reikšmė. Paauglystėje nėra galutinai susiformavusios višos asmens dimensijos, todėl *paauglio apsisprendimas seksualinei abstinencijai yra labai svarbus jo pozityvios dorovinės raidos požymis*.

Lyginant eksperimentinių ir kontrolinių klasių moksleivių požiūrį į patikimiausią priemonę nuo lytiškai plintančių infekcijų ir ikivedybinius seksualinius santykius, nustatyta, kad *eksperimentinės grupės paaugliai kaip patikimiausią priemonę, apsaugančią nuo LPI, dažniau renkas abstinenciją, o kontrolinės – prezervatyvą*; eksperimentinės grupės mergaitės dažniau nei kontrolinės ikivedybinius seksualinius santykius vertina neigiamai ($p < 0,0001$). Statistiškai reikšmingo skirtumo tarp eksperimentinės ir kontrolinės grupių berniukų požiūrio į ikivedybines seksualines patirtis nenustatyta. Remiantis šiais rezultatais

daroma išvada, jog lytiškumo ugdymo programa „Gyvenimas kryžkelėje” padėjo ugdyti neigiamą mergaičių požiūrį į ikivedybinius seksualinius santykius.

Vertinant tiriamųjų paauglių apsisprendimą neturėti seksualinių santykių iki santuokos, išryškėjo, kad šiam apsisprendimui turi reikšmės lytis ir amžius: *mergaičių, apsisprendusių neturėti seksualinių santykių, daugiau negu berniukų, keturiolikmečių – daugiau negu septyniolikmečių*. Remiantis gautais duomenimis, daroma prielaida, jog siekiant suformuoti teigiamą apsisprendimą seksualinei abstinencijai iki santuokos, yra tikslinga mokymą pagal programą „Gyvenimas kryžkelėje” pradėti jaunesniajame paauglystės amžiuje, kad būtų sustiprintas ir išlaikytas paauglių apsisprendimas neturėti seksualinių santykių iki santuokos.

Gilinantį į programos poveikį apsispręsti seksualinei abstinencijai iki santuokos, siekta išsiaiškinti iš kokių šaltinių kontrolinių ir eksperimentinių grupių tiriamieji gauna informacijos lytiškumo klausimais. Nustatyta, jog kontrolinės grupės moksleivių pagrindinis informacijos šaltinis lytiškumo klausimais yra žiniasklaida, o eksperimentinės grupės – mokytojai. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, daroma prielaida, kad mokykla, įgyvendindama lytiškumo ugdymo programą ir tapdama pagrindiniu informacijos šaltiniu lytiškumo klausimais, gali sumažinti žiniasklaidos priemonių daromą poveikį ir teigiama linkme nukreipti paauglių seksualinį elgesį – apsisprendimą seksualinei abstinencijai iki santuokos.

3.4. skyriuje „Mokyklos ir šeimos partnerystės intensyvinimas” nagrinėjamos mokyklos ir šeimos partnerystės prielaidos bei lytiškumo ugdymo programos „Gyvenimas kryžkelėje” adaptacija Lietuvos mokyklose.

Mokytojų apklausa parodė, jog daugiau negu pusė (59,1%) pedagoginiame eksperimente dalyvavusių pedagogų, ne visiškai realizavo lytiškumo ugdymo programoje „Gyvenimas kryžkelėje” nurodytus tikslus bei uždavinius, nes jie nepakankamai bendradarbiavo su ugdytinių tėvais (jiems nepavyko įtraukti tėvų į lytiškumo ugdymo programą, vykdomą mokykloje).

Tyrimo metu nustatyta, jog beveik pusė (43,4%) tėvų nedalyvavo paauglių lytiškumo ugdymo programoje „Gyvenimas kryžkelėje”; daugiau nei trečdalis pritarė minėti programai, bet jos vykdyme taip pat nedalyvavo. Partnerystės ryšius su mokykla palaikė tik kiek daugiau nei ketvirtadalis (28,3%) tėvų.

Išryškėja, kad *mokyklos ir šeimos ryšys problemiškas: mokytojai dažnai neturi partnerystės, glaudaus bendradarbiavimo su ugdytinių tėvais patirties bei ne visiškai suvokia abipusio bendradarbiavimo svarbą*. Jie nelinkę supažindinti tėvų su mokykloje vykdomomis ugdymo programomis. Todėl daroma prielaida, jog mokyklos ir šeimos partnerystė, glaudus jų bendradarbiavi-

mas yra viena iš aktualiausių pedagoginių problemų.

Vienas svarbiausių mokytojų uždavinių lytiškumo ugdymo procese turėtų būti nuoseklus darbas su tėvais. Pedagogams derėtų realizuoti įvairias bendradarbiavimo formas (tėvų dienų bei renginių, skirtų moksleiviams ir tėvams, organizavimas, tėvų susirinkimai, susirašinėjimas su mokinio tėvais, individualūs pokalbiai su tėvais, ir t.t.), padedančias įgyvendinti bei įtvirtinti mokyklos ir šeimos partnerystę.

Gilinantį lytiškumo ugdymo šeimoje ypatumus, išryškėja didesnis motinos nei tėvo vaidmuo. Vadinasi, *paauglių (ypač berniukų) lytiškumo ugdyme aktyviau turėtų dalyvauti ne tik motinos, bet ir tėvai, kurie daugiau su jais bendrautų, aiškinantys rūpimus klausimus. Ypač tikslinga stiprinti tėvo auklėjamąją funkciją. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad tėvų įtaka, ugdant lytiškumą, kinta priklausomai nuo paauglių amžiaus - su amžiumi mažėja paauglių, norinčių kalbėtis su tėvais seksualine tematika. Galima daryti prielaidą, jog, siekiant užtikrinti efektyvesnę programoje numatytą šeimos ir mokyklos partnerystę, lytiškumo ugdymą pagal minėtą programą būtų tikslinga pradėti jaunesniame paauglystės amžiuje.*

Pokalbių metu su atskiromis mokinių grupėmis išryškėjo, kad paaugliai nepasitiki tėvų teikiama informacija lytiškumo klausimais. Be to, bendravimą apsunkina ir tai, kad ilgą laiką tradicinėje lietuvių šeimoje seksualinio gyvenimo tema buvo nediskutuotina, dėl to tėvai gėdijasi ir droviasi. Galima daryti vieną iš prielaidų, jog *mokykla, siekdama intensyvesnės partnerystės su šeima ugdant vaikų lytiškumą, turėtų organizuoti tėvų švietimą ir suteikti jiems pedagoginių bei psichologinių žinių apie tai, kaip bendrauti su vaikais įvairiomis lytiškumo temomis.*

Remiantis disertacijoje surinktais duomenimis, daroma išvada, jog visuminį lytiškumo ugdymo efektyvumą lemtų didesnis šeimos ir visų mokyklos pedagogų dėmesys ankstyvo paauglių seksualinio gyvenimo prevencijai.

IŠVADOS

- Lytiškumo fenomenas, kaip viena iš esminių žmogiškumo apraiškų, atskleidžianti per asmens lytinį tapatumą - jo vyriškumą ar moteriškumą, yra neatsiejamas nuo fizinių, psichinių, socialinių ir dvasinių asmens raiškos sandų. Fizinio lytiškumo prado (seksualumo) realizavimas paauglystėje, nesant psichinių, socialinių ir dvasinių galių dermei, trukdo brandžios asmenybės tapsmui.

- Lytiškumo ugdymas yra sudėtinė ir neatskiriama bendro asmenybės vertybinio ugdymo, jo dorinimo dalis. Tai – tikslinga ir kryptinga pedagoginė veikla, kuria siekiama derinti konkrečių žinių lytiškumo klausimais perteikimą su dorovinių asmenybės nuostatų bei savybių ugdymu ir brandinti asmenį šeimos gyvenimui.

- Nustatyta, kad beveik du trečdaliai (63,5%) paauglių į meilę žvelgia kaip į dvasinį ir psichinį išgyvenimą, orientuotą į kito asmens subjektyviai suvokiamą vertę. Jų *meilės turinyje išskirtinos jautrumo, altruizmo, ištikimybės ir pagarbos apraiškos*. Deja, daugiau negu trečdalis (36,5%) paauglių meilę tapatina su seksualiniais santykiais ir jos vertę įžvelgia malonume.

- Tyrimai rodo, jog daugiau nei dešimtadalis (13,4%) tiriamųjų yra turėję seksualinius santykius. 16-17 metų amžiaus paauglių, turinčių seksualinės patirties, yra du kartus daugiau lyginant su 14-15 metų amžiaus grupe. Berniukų, turėjusių seksualinių santykių, apie pusantro karto daugiau negu mergaičių. Pirmąją lytinę sueitį dauguma lytiškai aktyvių paauglių turėjo būdami 14-15 metų amžiaus. Apie ketvirtadalis (23,4%) berniukų ir virš trečdalis (38,1%) mergaičių, įgiję ankstyvos seksualinės patirties, vėliau skaudžiai ją išgyveno (nusivylė, jautė pažeminimą). Didžioji dalis šiuolaikinių paauglių (apie 70%) nėra įsitikinę, jog seksualinių santykių pagrindas yra santuoka. Trys ketvirtadaliai (72,2%) tiriamųjų berniukų ir daugiau negu pusė (52,9%) mergaičių pozityviai vertina ikivedybinę seksualinę patirtį.

- Išskirti šie paauglių pirmųjų seksualinių santykių motyvai:

- *meilės ir priklausymo poreikis* dažniau lėmė mergaičių (84,1%) negu berniukų (38,5%) pirmąją seksualinę sueitį. Mergaitės siekė emocinio ryšio su partneriu, norėjo įrodyti meilę draugui ar bijojo jį prarasti;

- *pagarbos ir pripažinimo poreikis* buvo pirmųjų seksualinių santykių priežastimi beveik trečdaliui (29,9%) berniukų ir ketvirtadaliui (23,8%) mergaičių. Šie paaugliai, turėdami seksualinius santykius, arba norėjo būti suaugusiais, arba populiariais draugų tarpe, arba tiesiog buvo įsitikinę, jog visi jų bendraamžiai turi seksualinės patirties;

- *naujų išspūdžių ir pažinimo poreikis* turėjo įtakos beveik pusei berniukų (47,4%) ir pusei mergaičių (46,0%) apsispręsti pirmajai seksualinei sueičiai. Tai buvo aštrių pojūčių ar išgyvenimų paieška, smalsumas ar noras fiziškai pažinti priešingos lyties asmenį;

- *fiziologinis poreikis* dažniau būdingas berniukams (62,8%) negu mergaitėms (42,9%). Berniukai seksualiniais santykiais siekė patenkinti savo lytinį potraukį.

- Išryškinti šie esminiai paauglių ankstyvą seksualinę patirtį lemiantys veiksniai:

- *šeimoje patirta dvasinė deprivacija*. Dauguma paauglių (73,8%) savo tėvų šeimose patyrė dvasinių poreikių, būtinų jų pilnaverčiam vystymuisi ir socializacijai, trūkumą (jautėsi nesuprasti, nereikalingi), todėl jie buvo labiau psichologiškai pažeidžiami. Nustatyta, jog apie keturis kartus padidėja tikimybė, kad mergaitės įgis ankstyvos seksualinės patirties, jei jos nepatenkins bendravimo su motina poreikio; daugiau nei du kartus – abiejų tėvų pasitikėjimo jomis kaip asmenybėmis ir teigiamų vertinimų poreikių; pusantro karto ir berniukams, ir mergaitėms didesnė tikimybė turėti seksualinių santykių, jei nepatenkinamas bendravimo su tėvu poreikis;

- *pozityvus bendraamžių seksualinių santykių vertinimas*. Ankstyva seksualinė patirtis kai kuriose paauglių grupėse laikoma savita "vertybe". Tai daugeliu atvejų vertinama kaip norma bei savaimė suprantamas dalykas. Bendraamžiai (ypač berniukai), turintys seksualinės patirties, tampa sektinu pavyzdžiu kitiems;

- *dažnas erotinių ir pornografinių filmų žiūrėjimas*. Abiejų lyčių atstovai, besidomintys erotiniais ir pornografiniais filmais, dažniau nei jais nesidomintys, turėjo seksualinių santykių ($p < 0,001$). Minėtus filmus labiau žiūri berniukai (jiems žiūrėti įdomu, malonu). Tačiau labiau pažeidžiamos yra mergaitės (jos neretai žiūrėdamos erotinius ir pornografinius filmus jautė gėdą ar net pasišlykštėjimą). Pagrindinis erotinių ir pornografinių filmų žiūrėjimo motyvas yra smalsumas. Paaugliai, dažnai žiūrintys erotinius ir pornografinius filmus, pozityviai vertino ikivedybinius seksualinius santykius bei ankstyvą savo bendraamžių seksualinę patirtį.

- Nustatytos negatyvių paauglių lytiškumo raiškos aspektų psichopedagoginės korekcijos prielaidos. Pozityvių paauglių lytiškumo raišką padeda ugdyti:

- lytiškumo ugdymo nuoseklumas ir tęstinumas, glaudus ryšys su visu ugdymo procesu kaip vieninga visuma, asmens teigiamo požiūrio į dorovines vertybes žadinimas;

- apsisprendimo seksualinei abstinencijai iki santuokos skatinimas (pradedant nuo jaunesniojo mokyklinio amžiaus ir ypatingą dėmesį skiriant berniukams);

- šeimos ir mokyklos partnerystės intensyvinimas, t.y. jų ugdomųjų veiksmų kooperavimas ir koordinavimas, kuris užtikrintų jų ne kaip pavienių struktūrų, o kaip lytiškumo ugdymo efektyvumu suinteresuotos vieningos bendruomenės veiksmus.

Disertacijos tema paskelbtos publikacijos:

1. Ustilaitė S. Moksleivių pirmųjų lytinių santykių motyvai // *Pedagogika*. – T. 42 (2000), p. 20-27.
2. Ustilaitė S. Paauglių pirmųjų lytinių santykių patirties poveikis tolimesniam jų lytiniam elgesiui // *Pedagogika*. – T. 43 (2000), p. 147-153.
3. Ustilaitė S., Juškelienė V. Bendraamžių seksualinė elgsena ir jos apraiškos // *Pedagogika*. – T. 45 (2000), p. 137-142.
4. Ustilaitė S., Purlienė M., Proškuvienė R. Lytiškumas (pagalbinė mokymo priemonė mokytojui, dėstančiam lytiškumo ugdymo kursą VIII–X klasėse). – Vilnius: Kronta, 2000, 56 p.
5. Ustilaitė S. Lietuvos moksleivių lytinis elgesys ir žinios apie ŽIV/AIDS // Dešimt metų su AIDS: Rytų ir Centrinės Europos kongresas aptarti geriausia AIDS, kitų lytiškai plintančių ligų ir narkomanijos prevencijos patirtį. – Vilnius, 1999 m. birželio 3–4 d., [Vilnius, 1999], p. 48.
6. Ustilaitė S., Černiauskiene M. Programos “Gyvenimas kryžkelėje” poveikis paauglių žinioms apie LPI ir požiūriui į užsikrėtusius asmenis // *Narkomanija ir AIDS – vienykime atsaką: pranešimų tezės: 2000 m. rugsėjo mėn. 19 d., Vilnius*. – [Vilnius, 2000], p. 45-46.

SUMMARY

THE MANIFESTATION OF ADOLESCENT SEXUALITY (MASCULINITY/FEMININITY) AND ITS PREREQUISITES OF PSYCHOPEDAGOGICAL CORRECTION

Sexuality (in the broad sense of the meaning masculinity/femininity) is one of the basic manifestations of human existence. It indicates the sexual disposition a human's existence: a person exists only in masculinity or femininity. It is a much wider notion than "sexuality" which is understood as a sexual or procreation function conditioning a man's or a woman's sexual attraction, physiological relations between the sexes. The phenomenon of sexuality (masculinity/femininity) in the broader sense of the meaning is revealed through a person's sexual identity – his/her masculinity or femininity and is connected with all human components of manifestation: physical, psychic, social and spiritual. The realisation of the physical basis of sexuality without attaining psychic, social and spiritual maturity threaten to the formation of a mature personality. The expression of the problem of masculinity/femininity is especially connected with the peculiarities of the adolescent age period. During this period the sexual attraction, the necessity of spiritual closeness and identity – the crisis of role confusion arouse the danger of the disintegration of an adolescent personality.

Recently more and more negative aspects of adolescent sexuality (masculinity/femininity) may be pointed out – the very early sexual debut, the increased frequency of sexual relations, the increased rate of pregnancies and abortions. It highlights *the scientific problem: to define the factors conditioning the manifestation of adolescents' sexuality (masculinity/femininity) and negative aspects of prerequisites of psycho-pedagogical correction.*

The object of the research is the manifestation of sexuality (masculinity/femininity) of 14-17 year old adolescents.

The aim of the research is to define factors conditioning the manifestation of adolescent sexuality (masculinity/femininity) and to forecast the negative aspects of prerequisites of psycho-pedagogical correction.

The following tasks were raised in the research:

- to analyse what is the contemporary adolescents' conception of love;
- to define the reality of 14-17 year old adolescents sexual relations;
- to show the motives of adolescents first sexual relations;
- to find out the conditioning factors of sexuality manifestation of adolescents;

- to foresee the prerequisites of psycho-pedagogical correction of the expression of negative aspects of adolescents' sexuality.

The methods applied in the research. Theoretical: 1) philosophical, pedagogical, psychological literature and the development of sexuality (masculinity/femininity) studying sexual education programmes; 2) *statistical empirical data analysis* - absolute and percentage frequency, chi-square, Odds ratio (OR) calculation performed SPSS PC/8.0 (Statistical Package for the Social Sciences) computer programme. *Empirical:* 1) the text analysis of the phenomenological understanding of adolescent love; 2) questionnaire for pupils; 3) pedagogical experiment.

Results of the research and conclusions. Having fulfilled a text analysis of the phenomenological understanding of adolescent love it was determined that for nearly two-thirds (63,5%) of adolescents the level of understanding is very high and high - they look upon love as a spiritual and psychic experience orientated towards another person's value. According to them the ethnic content of love includes the manifestations of phenomena such as sensitivity, altruism, fidelity and respect. For more than one third (36,5%) of adolescents the level of understanding of love is not sufficient or even low - they identify love with sexual relations and they find the value of love in its pleasure.

An anonymous questionnaire has show that the problem of adolescent sexual experience is becoming more and more importunate due to the increasing numbers of sexual relations and the sexual debuts happening earlier among adolescents. According to the survey more than one tenth (13,4%) of the investigated 17,8% boys and 10,0% girls have had sexual relations. The first sexual relation of the majority of sexually active adolescents was experienced at the age of 14-15. The number of boys who had sexual intercourse was one and a haft time more than of girls. About one quarter (23,4%) boys and more than one third (38,1%) girls having experienced early sexual intercourse went through very deep feelings such as disappointment, humiliation.

During the survey it was shown that the majority of adolescents had not created for themselves strong moral convictions and spiritual patterns so that they could follow solving very important problems of their life. Their moral attitudes are based not on substantial ethical principles but on an incorrect understanding of what is right and what is wrong. The majority of contemporary adolescents (about 70%) do not believe that the basis of sexual relations is marriage and they evaluate pre-marital sexual experience positively. A very close connection between the justifying of pre-marital sexual relations viewed as morally correct conduct and experiencing them was defined.

Following up into the adolescents' sexual experience the first sexual rela-

tion motive groups were distinguished:

- *the need of love and belonging*. This was more often the reason of the first sexual contact for girls (84,1%) than for boys (38,8%). The girls wanted to achieve an emotional connection with their partners, they wanted to prove their love to their friends and feared losing them;

- *the need of respect and recognition*. This was one of the reasons of the first sexual relations for nearly one- third (29,9%) of the boys and for one quarter (23,8%) of the girls. These adolescents having sexual intercourse either wanted to be adults or be popular among their friends or were inclined to think that all their contemporaries had sexual experience;

- *the need of new impressions and knowledge*. The latter had an influence on the first sexual experience for nearly half of the boys (47,4%) and girls (46,0%). It was a search for strong feelings and experience, curiosity and the need to perceive a person of the opposite sex;

- *physiological need*. This is more characteristic to boys (62,8%) than girls (42,9%). The boys tried to satisfy their sexual attraction by sexual intercourse.

According to the results of the anonymous questionnaire and the statistical empirical data analysis revealing reciprocal and early adolescent sexual experience the conditioning factors:

- *a spiritual deprivation experienced in the family*. The majority of adolescents (73,8%) experienced a deficiency of spiritual needs in their parents' families, necessary for their full development and socialisation (they felt misunderstood, unwanted) for that reason they felt more vulnerable psychologically. It was determined that the probability that girls will acquire an early sexual experience increases four times if they do not satisfy the need of communicating with their mother; more that twice - when both parents have confidence in them as personalities and also the need for positive evaluation. There is a probability that both boys and girls will have sexual intercourse more than one and a half times if they do not satisfy their need to communicate with the father;

- *a positive evaluation of sexual relations by their contemporaries*. An early sexual experience is regarded as a distinctive "value" in some adolescent groups. This is evaluated in many aspects as an unquestionable rule. Contemporaries (especially boys) with a sexual experience become an example for others to follow;

- a frequent watching of erotic and pornographic films. Members of both sexes taking an interest in erotic and pornographic films more frequently than those who were not interested in them had sexual intercourse ($p < 0,001$). In the above mentioned case boys are more involved (they find it interesting, pleasant) to watch. However, girls are more vulnerable (they feel shame and disgust

more often when watching erotic and pornographic films). The main motive of watching erotic and pornographic films is curiosity. Adolescents watching erotic and pornographic films positively evaluated pre-marital sexual relations and also the sexual experience of their contemporaries.

Having fulfilled the pedagogical experiment by which it was aimed to investigate the educational influence on the development of the sexuality (masculinity/femininity) programme "Life at the Cross Roads" the prerequisites of negative aspects of psycho-pedagogical correction of adolescent expression of sexuality (masculinity/femininity) were defined. The positive manifestation of adolescent sexuality (masculinity/femininity) is helped to develop by:

- the stimulation of a person's positive attitude to moral values;
- the encouragement of the decision of sexual abstinence up to the moment of marriage and at an early age at school with special attention for boys;
- the intensifying of the partnership between the family and the school i. e. the co-operation and co-ordination of development factors which would ensure them being not as separate structures but as one community interested in the efficiency of sexuality (masculinity/femininity) development, activities;
- the strengthening of the paternal role in the educational process of sexuality (masculinity/femininity);
- the consistency and continuation of sexuality (masculinity/femininity), a close connection with all the development process as a unified whole.

STASĖ USTILAITĖ
PAAUGLIŲ LYTIŠKUMO RAIŠKA IR JOS PSICHOPEDAGOGINĖS
KOREKCIJOS PRIELAIIDOS

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, edukologija (07S)

Tir. 50 egz. 1,75 sp. l. Užsak. Nr. 80

Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius
Kaina sutartinė